

SASVÁRI ENDRE

Emlékeim a Sváb-hegy ostromáról

Hatvan évvel ezelőtt – 1944-ben – a Sváb-hegy és környéke egészen más képet mutatott, mint napjainkban. Túlnyomóan földszintes családi házak és nagy kertek jellemezték ezt a vidéket, leszámítva néhány nagyobb, többemeletes épületet: szállodákat, panziókat, kórházat. Ez a terület valódi zöldövezetnek számított. A lakosság létszáma a mainak alig a tizede volt. Nemzetiségi összetételét tekintve az őslakosság, a svábok domináltak, akiket a kitelepítések meghurcoltatások később megtizedeltek. Egykori lakói a társadalom pontos keresztmetszetét tükrözték. Legnagyobb arányban egyszerű, dolgozó emberek éltek itt: kézművesek, iparosok, alkalmazottak. De közöttük laktak a társadalmi elit egyes tagjai, gyártulajdonosok, bankárok, a kulturális élet neves személyiségei is. Szinte mindenki ismerte egymást. Ma is megirigyelhető barátságos, közösségi érzés jellemezte a Sváb-hegyen élőket.

Az 1944-es bombázások csak részben érintették a kerületet. Az itt élők sok kibombázott rokont, ismerőst fogadtak be, vagy a front elől menekülő embereket. Számosan nagy kockázatot vállalva üldözötteket, zsidókat rejtegettek, akik szerencsésen át is vészelték az ostromot. A férfiakat a háborús behívások nagyrészt érintették. Akik itt maradtak, azok a közüzemek felmentett dolgozói voltak. Közülük is sokan bevonultak 1944 októberének végén, a totális mozgósításkor. A családok helyzetét tovább nehezítette, hogy a levéteket is gyülekeztették. Egy részüket a főváros keleti határaihoz ért front sáncmunkáira vitték, másokat gyalogmenetben nyugatra. Csak töredékük került haza. Az itthon maradtak, öregek, asszonyok, gyermekek, csonka családok, szo-

morú napok elé néztek. A szomszédságok között minden addiginál szorosabb lett egymás segítése. Az egymásrautaltság, a közös sors összekapcsolta az embereket.

A szűkös jegyrendszeri ellátás mellett mindenki próbált valami tartalékot félretenni: burgonya, hüvelyesek, kenyérliszt, zsír, cukor, a jómódúaknál konzervek is kerültek a kamrába. Általános volt a gyógynövények gyűjtése. A hársfa, kamilla-virágok, csipkebogyó, vagy éppen a vadalma, szilva (napon szárított szerzemények) zsákocskákba lettek tárolva. Ezek mind kincset érő vitaminforrások voltak az ostrom napjaiban. A hegyvidék adottságaiból következett, hogy sokan tartottak állatokat, lovakat, teheneket, kecskéket, nyulakat, tyúkokat. Sajnos az ostromlók ezeket is zsákmánynak tekintették és elvették a nélkülöző civilektől. A savanyított káposztáért még ölni is képesek voltak.

Az ország fele már elveszett, hadszíntérré vált. A front közeledett. Éjszakánként az égbolton távoli felvillanások, ágyúdörgés jelezte a felénk tartó vést. Az itt élők mégis azt a reményt táplálták magukban, hogy a pesti oldal felől közeledő front megáll. Budapest pedig nyílt várossá lesz nyilvánítva, mint Róma volt – amikor Szálasi Hitlernél járt felvetette ezt a kérdést, de kategorikusan elutasították.

A magyar főváros sorsa diktátorok kezében volt. Sztálin arra utasította Malinovszkij marsallt, a 2. Ukrán Front parancsnokát, hogy november 7-ére rohammal foglalja el Budapestet. Hitler parancsot adott tábornokainak, hogy fővárosunkat bármi áron tartsák, függetlenül annak következményeitől. Az itt élő másfélmillió ártatlan civil élete és a főváros felbecsülhetetlen kulturális értékei egyiküknek sem számított.

A Vörös Hadsereg körbevette a fővárost. Karácsony előestéjén megtörtént az, amire nem számítottunk. Onnan kaptuk a pofonokat, ahonnan nem vártuk, a kertek aljáról.

A főváros bekerítése olyan gyorsan ment végbe, hogy belső védelmi gyűrű itt, a hátsó régióban egyáltalán nem épült ki. A szovjet T-34-esek átrobtogtak Budaörsön, Budakeszin és lefelé tartottak a Budakeszi úton. A Szépilonánál állította meg őket két páncéltörő ágyú. Két tankot kilőttek, egyet megrongáltak, a többiek visszavonultak. Szovjet előőrsök jutottak el az Új Szent János kórházig, onnan kézitusában verték ki őket.

A Sváb-hegyre a Csiki-hegyen átvonulva érkezett meg a szovjet gyalogság. Időközben ismertté vált, hogy a 481. lövészhadosztály alakulatai voltak ezek. Számottevő erő nem állt velük szemben. Néhány csendőr és rendőr portyázott a Sváb-hegyen, de ők kitértek a hatalmas túlerő elől.

Akik harcba szálltak, azok a karácsony előtt, december 18-a és 20-a között evakuált egykori német parancsnokságok hátrahagyott felszerelését őrző, tucatnyi őrkatona volt. Többek között egy rádióállomásuk az utolsó percig működött a Gyermekszanatórium épületében. A tűzharcba keveredett őrség tagjait a szovjet katonák elfogták és az Eötvös József parkban kivégezték.

A főváros keleti pereméről gyorsan átdobott német alakulat december 25-én, délután 2 órakor vette fel a harcérintkezést az akkor már Denevér út – Ágnes út kereszteződéséig jutott ostromlókkal. Ennek szemtanúja is voltam.

A védők támpontokat hoztak létre a Farkasréti temetőben. Felnyitották a kriptákat, ezekben fedezéket alakítottak ki. A Mártonhegyi út mentén, a bozótos részen sündisznóállásokat ástak, és a szélső házakban rendeztek be.

Elkeseredett harcok dúltak 39 napon át, mindkét oldalon súlyos veszteségekkel. A szovjet erők számtalan próbálkozás ellenére ezen a szakaszon nem tudtak tért nyerni. Csak 1945. február 6-án sikerült bekeríteniük a temetőt. Az itt védekezők az utolsó tőlényig küzdöttek, egyet sem fogtak el, elesetek a harcokban.

Az első világháborút és orosz hadifogságot megjárt öregek szavaiból sokan azt várták, hogy Kutuzov és Szuvorov tanításai szerint a híres orosz katonai lovagiassággal fognak találkozni. Alaposan csalódnunk kellett! A szovjet katonák viselkedése a civil lakossággal szemben enyhén szólva nem volt mindig barátságos. Az első hullámban érkezők többnyire a fegyveres harccal voltak elfoglalva. Az utánuk jövők, a sok csellengő, alakulatától leszakadt szovjet katona rablásra, fosztogatásra, a nőkkel szembeni brutális erőszakra vetemedett. Ez joggal váltott ki rettegést a lakosságból. Más kérdés, hogy az ilyen cselekmények elkövetői többnyire büntetőszázadokba tartozó, rovott múltú elemek lehettek. A fegyver és lőszer pótlását könnyebb volt megoldani, mint az emberveszteségeket. A feltöltés során börtönbe való bűnözőket osztottak be. Számosan közülük analfabéták voltak, a cirill betűs írásokat néha fordítva próbálták olvasni. Nem hagyható szó nélkül, hogy a hírhedt Ilja Ehrenburg felhívásai nyomán felkorbácsolat alantas indulatok is döntő szerepet játszottak. Szó szerint a nők megerőszkolására, az elfogottak legyilkolására buzdított: „...ne takarékoskodj a lőszerrel!”... – ez volt írva a lőszeres ládákra, amit a civilekkel cipeltettek. De az igazság kedvéért el kell mondani, hogy találkozunk egészen humánusan viselkedő katonákkal is. Ők általában az

idősebb generációhoz tartoztak. Akadt köztük, aki a falon szentképet látva, kétszer keresztet vetett.

Amikor ablaktalan lakásunkba beszállásolt egy szovjet tűzérőrnagy és meglátott minket, 18-unkat összezsúfolva alig 20 négyzetméteres pincében, megeshetett a szíve rajtunk. Odaparancsolta idős édesapánkat és utasította, hogy hozzon egy vödört. Apánk az előszobában lévő szép, zománcozott felmosó vödörünket kapta fel. Az őrnagy utasított egy géppisztolyos katonát, hogy kísérje el apánkat valahová. Órák múlva visszajöttek a vödörrel, mely csordultig tele volt valami gulyásfélével. Az őrnagy oda szólt nekünk: „nu kusáj!” – egyetek! Bizony nem finnyáskodtunk, régóta alig volt falat a szánkban. 1945. február 2-án a Tállya utca – Bürök utca sarkánál egy német mesterlövész homlokon találta. Emberségéért nagyon sajnáltuk halálát. Katonái nagy pompával a Tállya utca 10. számú telken, két gesztenyefa közé temették el. Évekig ott volt egy jellegzetes, gúla alakú síremlék a fényképével.

1944. december 26-án és 27-én 8–10 fős csoport jelent meg a szomszédságunkban. Magyar katonasápkát és kabátjukon sárga csillagot viselő munkaszolgálatosok voltak. Odairányították őket a német harcscsoporthoz. Azok levetették velük a sárga csillagot és kioktatták őket az óvatos mozgásra. Sáncmunkát végeztek, a házak falán lőrészeket vágtak, sündisznóállásokat és árkokat ástak. Visszavonuláskor ők hordták a löszeres rakaszokat, páncélöklöket, géppuskaállványt. Többen megsebesültek a szovjet mesterlövészek golyóitól. A németek láthatóan nem bántak velük rosszul. Többször lejöttek hozzánk a munkaszolgálatosok, melegedni a pincébe. Hálásak voltak egy-egy meleg teáért vagy némi élelemért. Legtöbbször a kályhán sült meleg krumplit kaptak, aminek örültek, zsebre dugták, kezeiket melengették. Elmondásuk szerint szívesebben voltak az itteni, magyarul beszélő német katonák mellett, mint a nyilas fegyvereseknél.

Amikor a németek feladtak egy-egy házat, egyesek közülük elbújtak, bevárnai a szovjeteket. De hiába bizonygatták munkaszolgálatos és zsidó voltukat, fogolynak tekintették őket is. Ha tiltakoztak, ökölcsapásokkal, puskatusítésekkel kaptak választ.

Wollner György munkaszolgálatos, egy derűs, jóvágású fiú is elbújt a pincében. A szovjetek minden férfit, a 15–16 éves fiúkat is kiharancsolták, és géppisztolyosok kíséretében valamilyen igazoló bizottsághoz vitték. Jó minőségű, prémes télikabátot és erős túrabakancsot viselt, amit a németek javaslatára az egyik felnyitott lakásból szerzett. A kihallgató

szovjet századosnak ez eleve szemet szúrt. Burzsujnak nézte. Ő derűsen hálálkodott a felszabadítóinak, amiért megmentették az életét. A kihallgatót ez nem hatotta meg. Tolmácson keresztül megkérdezte, hogy beszél-e jiddisül? Wollner azt válaszolta, hogy nem, csak pár szót tud az imákból. A következő kérdés az volt, hogy hol lakik? – A Mussolini téren (az Oktogont hívták így a háború alatt) – válaszolta. A százados e szó hallatán szörnyű dühös lett. Mindenféle papír nélkül kizavarta: „nu pasli domoj”. Kiment tétovázva, hogy most hová menjen. A városban még harcok dúltak. Morajra figyelt fel. Az utcában hadifogoly oszlopot tereltek. Egy lovas kozák meglátta, odament hozzá és minden tiltakozása hiábavaló volt. Így került a budafoki, jászberényi gyűjtőtáborokba, onnan a foksányi és a szovjet hadifogolytáborba. Mindenütt próbálkozott kimenteni magát. Egy örmény alhadnagynak letolta a nadrágját és megmutatta, hogy körülmetélt. Az ráripakodott, hogy szégyellje magát, ő is körülmetélt mégse mutogatja. 1948-ban jött haza. Felkeresett minket és könnyes szemekkel mesélte el történetét. Rokonai valahol odavesztek, senkit sem talált. Azzal vigasztalódott csupán, hogy talán mégis neki volt szerencséje, túlélte a borzalmakat.

1945. február 11-én éjjel a Várból való kitörés és az azt követő események kitörölhetetlen nyomokat hagytak az itt élőkben.

Tömeges kivégzések, szadista tömeggyilkolás helyszíne a Városkút és környéke. Szemtanúk szerint 270 katonát lőtték agyon a Költő utca 2–4. számú telken, 164 megkínzott elfogottat a Csapka utca – Cinege utca sarki telken. A fogaskerekű vasút pályája mentén és az Istenhegyi úton feltartott kezű halottak borították a környéket.

1994-ben egy nemzetközi hadtörténeti konferencián az egyik túlélő magyar tiszt megkérdezte Fomin ezredest, az ismert orosz történészt (Fomin perfekt beszéli a magyar nyelvet, százados volt Tökölön, amikor Malétert és társait elfogták), hogy miért történtek a nemzetközi hadijogot semmibe vevő megtorlások.

Azt a választ kapta, hogy „...ezek vlaszovisták lehettek, egykori szovjet állampolgárok, akik átálltak a németekhez és mint hazaárulók a háború alatt golyóval büntették.”. Gyenge magyarázat volt. Cáfolhatatlan bizonyítékok vannak arra, hogy nemcsak vlaszovistákat, de túlnyomó többségében egyszerű német és magyar katonákat és civileket mészároltak le, bírósági ítélet nélkül.

Vaktában leadott ágyúlovás végzett a Bürök utca 71-ben lakott gondnok Bakánéval és lányával. A kertben lettek eltemetve. Férje a

fronton volt, amikor hazatért, az üszkös házromok mellett, a sírban találta szeretteit.

A szovjet előőrs egyszerűen agyonlőtt egy idős Sváb-hegyi embert, amikor az a kutyáját csitította.

A Sváb-hegyet elfoglaló szovjet katonák a tűzoltó-laktanyához érve kiterelték a fegyvertelen, jól megkülönböztethető egyenruhát és jellegzetes tűzoltó-felszerelést viselő lánglovagokat és a laktanya mellett agyonlőtték őket. Harcokban nem vettek részt, ellenállást nem tanúsítottak, a Sváb-hegy névtelen hősei ők.

Szomorú kép tárult az óvóhelyekről és pincékből feljövő emberek elé, amikor 1945. február közepén elhallgattak a fegyverek, és Budán befejeződtek a harcok. Mindenütt romos házak, kitört ablakok, feldúlt és kifosztott lakások. Az utcákon a leomlott házfalak törmeléke, temetetlen holttestek, lótetemek, szétlőtt harcjárművek roncsai. Sokszor alig lehetett lépni a fel nem robbant, úttestbe, házfalakba fúródott aknáktól és más szétszóródott lőszerektől.

A túlélőkben pezsdült az élniakarás – végre vége a harcoknak, legalábbis itt a közelünkben. Távolabb, tőlünk messze a Dunántúlon dühöngött már a háború vihara. Az emberek élni akartak és minden erőfeszítésre képesek voltak a mindennapi betevőért. Az arra alkalmas kertek, parkok, udvarok alkalmi temetkezési helyekké váltak. Még a Farkasréti temető közvetlen közelében is legtöbbször a kertekben ásott gödrökbe temették el a halottakat. A temető területe még nem volt aknamentesítve, halálos veszélyt jelentett ott mozogni. Az ilyen alkalmi temetkezések dombjaira, legtöbbször kopjafaszerű lécre, rúdra felkerült a horpadt, rozsdás rohamsisak, jelezve, hogy alatta katonáknak nyugszik.

Mi, serdülő tizenéves fiúk sem maradhattunk otthon. Az újjáalakuló előjáróság rendelkezése minden épkézláb embert közmunkára kötelezett. Reggeltől-estig dolgoztunk a romok eltakarításánál. Március közepén felkerestük középiskolánkat, az Istenhegyi út 32. alatt, mely az ostrom napjaiban tele volt beszállásolt katonákkal. Botorkáltunk a romos folyosókon, az összezúzott iskolapadok között. Tanáraink az első perctől kezdve azon fáradoztak, hogy mielőbb megindulhasson a tanítás. A takarításban mi is részt vettünk. Szinte egyetlen ép ablaka sem maradt a hatalmas épületnek. Az ablakszárnyakat megtisztítottuk a kitört üvegektől, vékony drótból négyzethálót szegeztünk és a rajzteremben megmaradt pauszpapír tekercecsekből üvegpótló táblákat ragasztottunk a keretek-

re. Tanáraink belénk oltották azt a bölcsességet, hogy „nincsen lehetetlen, csak tehetetlen”. Ezután már nem süvített be a szél a tantermekbe.

Mindenki mindig éhes volt, az iskola konyhája kifosztottan fogadott minket. Még a felszereléseket, konyhaeszközöket is elhordták az egymást váltó megszállók. Az itt tárolt élelmiszerekből alig pár marék só maradt, más semmi. Tanáraink – a Keresztény Iskolatestvérek Tanítórend tagjai voltak – mélyen átéreztek helyzetünket. Minden elérhető hatóságot és intézményt megkerestek érdekünkben. Legelőször a svéd Rädde Barnen „Mentsd meg a gyermekeket!” szervezet sietett a segítségünkre. Svéd zászlóval ellátott teherautójukon hoztak ételmezt iskolánkba: tejport, konzerveket, szárított zöldségfélét, tojásport, vajot, még csokoládét is, nagy dobozokban. Ezután naponta egyszer, az étteremben mindenki egyformán kapott ennivalót. Kimondhatatlan hálát éreztünk svéd jövevőink iránt. Valóban életmentő akcióval segítettek minket. Nem felejtjük el!

A közellátás megszervezése a kerületi elöljáróság egyik legfőbb feladata volt. Elismerés illeti azokat, akik hivatásuk magaslatán állva mindent elkövettek a lakosságért. Kár, hogy a kerület helytörténeti visszaemlékezéseiben mintha elfelejtették volna dr. Csépai Pál elöljáró nevét. Tiszteletre méltó köztisztviselő volt. A legnehezebb időkben hozzáértően irányította kis létszámú testületének munkáját.

Budapest ostroma idején a Hegyvidéken és környékén, a Várban, a Gellért-hegyen súlyos harcok folytak. Nincs olyan négyzetméternyi terület, ahová ne csapódott volna be ágyú vagy aknavető lövedék. Ezek mellett igen sok repülőbomba pusztította ezt a vidéket. Felbecsülni sem lehet, hogy hány fel nem robbant, földbe fúródott robbanóanyag rejtőzhet még halálos veszélyt hordozva. Akik nem éltek itt, és nem tudják, hogy mi történt akkoriban, nem is sejtik, hogy mi lehet a lábuk alatt. Az emberöltőnyi múlt elfeledteti ezeket a veszélyforrásokat. Munkagödrök, épületalapok kiásásakor, de házak bontásánál is gyakran kerülnek elő még mindig működőképes robbanóeszközök. Nem felesleges erre ismételtlen figyelmeztetni. Senki ne vegye félvállról a már rozsdásodó lövedékeket! Ezek nem játékszerek! Felesleges veszélyt idéznek fel azok, akik holmi háborús emléktárgynak tekintik, ha kezük ügyébe kerülnek. Kiváltképp nagy a veszély, ha gyermekek találják rájuk. Pánikra nincsen ok, csak óvatosságra van szükség és az ilyen háborús maradványok előbukkanásakor az illetékes hatóságok azonnali értesítésére.

Kísérőtolmács voltam 1967-ben egy nemzetközi konferenciára érkezett magasrangú német küldött mellett. Az országos kirándulás során ha-

zánk legszebb városait kerestük fel. Az autóbusból kiszállva, szinte minden város és település főterén szovjet hősi emlékművet látott német vendégünk. Meg is kérdezte: „Hol vannak a második világháborús magyar emlékművek? Mert amiket láttam, azok eléggé elhanyagolt 1848/49-es emlékművek. Itt csak szovjet hősök estek el?”

Szégyenkezve mondtam, hogy legyőzött ország vagyunk. A mi katonáink jeltelen sírokban nyugszanak, legtöbbször ott, ahol elestek. Rám nézett komor tekintettel és azt mondta: „Kár, hogy a magyarok így becsülik a hazáért hősi halált halt fiaikat!” Megráztak szavai. Igaza volt! A sebeket be kell gyógyítani, a múlt keservein túl kell lépni, de közelmúltunk eseményeit ismerni kell. Valóban új történelemkönyveket szükséges az ifjúság kezébe adni. Objektív és a történelmet hitelesen bemutató műveket. Ez a kötelessége annak a generációnak, melynek tagjai szemtanúi és túlélői voltak Budapest ostromának.